

HADİS USÛLÜNDE EGEMEN SAHİH HADİS TANIMI VE PROBLEMLERİ

THE DOMINANT DEFINITION OF SAHİH HADİTH AND IT'S PROBLEMS IN HADİTH
METHODOLOGY

MEHMET EMİN ÇİFTÇİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ, HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ HADİS
ANABİLİM DALI

DOCTOR LECTURER, UNIVERSITY OF HARRAN FACULTY OF THEOLOGY DEPARTMENT OF
HADİTH

mhtemin71@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0595-7229>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.551565>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

9 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted

23 Mayıs / May 2020

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as

Çiftçi, Mehmet Emin, "Hadis Usûlünde Egemen Sahih Hadis Tanımı ve Problemleri [The Dominant Definition of Sahih Hadith and It's Problems in Hadith Methodology]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 7/1 (Haziran/June 2020): 217-241

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.

For Permissions
ilahiyyatdergisi@kilis.edu.tr

HADİS USÛLÜNDE EGEMEN SAHİH HADİS TANIMI VE PROBLEMLERİ¹

Öz

Hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin aslına uygun bir şekilde tespit edilebilmesi, muhaddisler başta olmak üzere pek çok İslam âliminin ilgilendiği bir konu olmuştur. Bundan dolayı da İslam âlimleri tarafından birçok sahih hadis tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar arasında günümüzde genel kabul göreni İbnu's-Salâh tarafından yapılmış olan tanımdır. Bu egemen tanıma göre bir hadisin sahih olabilmesi için, râvilerin adalet ve zabt sahibi olması, hadisin senedinin muttasıl olması ve rivayetin şâz ve muallel olmaması gerekir. İbnu's-Salâh'ın tanımının şartlarında ve şartların yorumlanmasında muhaddisler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Nitekim birçok muhaddis bu tanımın isnad merkezli olduğunu ve senedin sahih olmasının metnin doğruluğunu garanti etmediğini ifade etmiştir. Biz de bu tanımın eksik yönlerini tespit edip sebep olmuş olduğu problemlere işaret ettik. Sonra da bu tanımın ek-sik yönlerini giderecek yeni bir sahih hadis tanımı önerisinde bulunduk. Buna göre yeni tanımımız şöyledir: "Âdalet ve zabt sahibi râvilerin muttasıl olarak rivayet ettiği, şâz ve illetli olmayan, Kur'an'a ve maruf (meşhur ve mütevatir) sünnete, İslam'ın genel esaslarına, insanlığın ulaşmış olduğu bilimsel verilere, akıl, icma' ve umumü'l-belvâya, tarihi verilere, dil kurallarına ve Hz. Peygamber'in misyonu ve konumuna uygun olan hadistir."

Özet

Hadis dinin ikinci temel kaynağıdır. Bunun için hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti önem arz etmektedir. Hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin aslına uygun bir şekilde tespit edilebilmesi, muhaddisler başta olmak üzere İslam âlimlerinin tamamının ilgilendiği bir konu olmuştur. Dolayısıyla başta muhaddisler olmak üzere alimler hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti için usuller geliştirmişlerdir. Bu alimler hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin aslına uygun bir şekilde tespit edilebilmesi için birçok farklı kriterler geliştirmiş ve sahih hadis tanımlarını yapmışlardır. İslâm âlimleri hadislerin sıhhatinin tespitini sağlayacak muhtelif bazı tanımlar ortaya koymuş olsalar da genel kabul gören sahih hadis tanımı İbnu's-Salâh tarafından, ancak hicri VII. YY'da yapılmıştır. Günümüzde genel kabul gören sahih hadis tanımı İbnu's-Salâh tarafından yapılmış olan tanımdır. Bu egemen tanıma göre hadisin sahih olabilmesi için, ravinin adalet ve zabt sahibi olması, senedin muttasıl olması ve rivayetin şâz ve muallel olmaması gerekir. İbnu's-Salâh'ın yapmış olduğu bu tanımın şartlarında ve şartların yorumlanmasında muhaddisler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Nitekim birçok muhaddis bu tanımın isnad merkezli olduğunu ve senedin sahih olmasının metnin doğruluğunu garanti etmediğini ifade etmiştir.

Tanımda ifade edilen kriterlerin değerlendirilmesindeki problemleri şöyle özetlemek mümkündür: İttisal şartı: Hadisin senedinde kopukluk olmaması anlamına gelen ittisal şartı, muhaddislerin çoğunluğu tarafından aranan bir şarttır. Ancak ittisalın nasıl meydana geldiği konusunda bir ittifaktan söz etmek mümkün olmamaktadır. İlk muhaddislerin çoğu ittisal şartını zorunlu görmemiştir. İlk hadis kaynaklarında da böyle bir ayırımı gidilmemiştir. Ehl-i Re'y âlimleri mürselleri kabul etmiştir. Makalede görüleceği üzere ittisal şartı bütün âlimlerce aranan bir şart olmamıştır. Zabıt Şartı: Zabıt, muhaddislerce genel kabul gören sahih hadis tanımının bir şartıdır. Zabıt, bir ravinin, öğrenmiş olduğu hadisi, başkasına rivayet edinceye kadar öğrendiği şekliyle hafızasında tutması ve lüzumu halinde aynen tekrarlayabilmesidir. İbnu's-Salâh'ın hadisin sıhhati için aramış olduğu zabıt şartına birçok muhaddis karşı çıkmıştır. Nitekim bir ravinin hafızasının kuvvetinin ölçülmesi gö-

¹ Bu makale "Hadis Usulünde Sahih Hadisin Tanımı Problemi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

recelidir. Muhaddisler aynı ravinin zabt özelliği konusunda farklı hükümler verebilmişlerdir. Dolayısıyla zabt, kriterin tespiti ve uygulanması noktasında problemlere neden olmuştur. Mesela sahabeler birbirlerini unutkanlıkla itham etmiş olmalarına rağmen, zabt şartını taşımadıklarından dolayı cerh edilmemişlerdir. Şâz ve Muallle Olmama Şartı: Muhaddislerce genel kabul gören tanımın bir diğer şartı da hadisin şâz ve muallle olmamasıdır. Muhaddislerin şâz ve illet kriterleri ile metin tenkidi yapmış oldukları iddia edilmiştir. Bu iki kriterin metin tenkidiyle ilgili olup olmadığı araştırıldığında aslında bunların da isnad ve ravi ile ilgili kriterler olduğu anlaşılmaktadır. Muhaddislerce yapılmış olan tanımlardan da bu anlaşılmaktadır. En muteber şâz tanımı şöyledir: “Sika ravinin kendisinden daha sika olan bir raviye muhalif olarak rivayet ettiği hadistir.

Hadis usûlünde egemen olan İbnu’s-Salâh’ın sahih hadis tanımına yönltilmesi gereken en önemli eleştiri, metin tenkidini ihmal etmesi ve daha çok “isnad merkezli” bir tanım olmasıdır. Bu nokta o kadar önemlidir ki, bugün hadisler konusunda –sübut açısından- karşı karşıya bulunduğumuz problemlerin çoğunun, hadis tenkidinin raviler çerçevesinde yapılmış olmasından ve metin tenkidinin bazı şekli değerlendirmeleri aşamamış olmasından kaynaklandığını ifade etmemizde bir beis yoktur. İsnadın sahih olmasını hadisin sıhhati için yeterli gören muhaddislerce göre metni Kur’an’a, meşhur sünnete veya akla arz etmek gereksizdir. Ayrıca fakihlerde olduğu gibi, hadis ile amel edilip edilmemesi de muhaddislerce göre bir kriter değildir. Bunun sonucu olarak sika ravilerin yanılabilceği gerçeği göz ardı edilmiş ve dinin ikinci temel kaynağı olan hadislerin sıhhati konusunda ciddi problemler meydana gelmiştir. Aslında birçok muhaddisin: “Bir hadis için “sahih” denildiği zaman mutlak anlamda sahih olmadığı, bir hadis hakkında “sahih değil”dir denildiği zaman da mutlak anlamda böyle olmayacağıdır” şeklinde açıklamada bulunmuş olmaları, hadisler hakkında verilmiş olan hükmün mutlak olmadığını ifade etmektedir. Muhaddislerin bu açıklamalarıyla hadisler hakkında verilen hükmün sadece isnada yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum birçok alimin de işaret ettiği gibi klasik hadis usûlünün en önemli zaafını teşkil etmektedir. Dolayısıyla gibi birçok âlim hadislerin sıhhatinin tespiti için isnad tenkidinin tek başına yeterli olmadığını, metin tenkidinin de yapılmasının gerekliliğini ifade etmişlerdir. Ayrıca bu tanımın en önemli eksiklerinden bir diğeri de Hz. Peygamber’in konumunun ve misyonunun tanımda yer almamış olmasıdır. Rivayetlerin kabulünde sadece klasik anlamda anlaşıldığı gibi yalnız ravi ve senedle ilgili sıhhat şartlarıyla yetinilmeyip aynı zamanda Hz. Peygamber’in dinde algılanması, peygamber tasavvuru göz önüne alınmalıdır.

Bütün bunlardan sonra, rivayetlerin hem isnad hem de metin açısından tenkide tabi tutulmasının bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için de hadisin iki yönü olan isnad ve metin değerlendirilmesini sağlayan yeni bir tanıma ihtiyaç hâsıl olmuştur. Bütün bunlardan hareketle problemi çözmeye katkı sağlayacak yeni bir tanım önerisinde bulunulmuştur. Bu tanımda olmazsa olmaz olan Ehli Re’y ve Ehli Hadis ilkelerini benimsenmiştir. Bu iki ekolün kriterlerinden yararlanmanın yanında ayrıca günümüzün gelişmiş bilim ve teknoloji imkânlarından da yararlanılmıştır. Dolayısıyla geçmişten günümüze bu konuda söz söylemiş ilim adamları ve hadis araştırmacılarının kriterlerini değerlendirip tanımın çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Yapılan yeni sahih hadis tanımı şöyledir: “Âdalet ve zabt sahibi ravilerin muttasıl olarak rivayet ettiği, şâz ve illetli olmayan, Kur’an’a ve maruf (meşhur ve mütevatir) sünnete, İslam’ın genel esaslarına, insanlığın ulaştığı bilimsel verilere, akıl, icma’ ve umumü’l-belvaya, tarihi verilere, dil kurallarına ve Hz. Peygamber’in misyonu ve konumuna uygun olan hadistir.”

Anahtar Kelimeler: Hadis, Muhaddis, Rivayet, Metin, Sahih, Problem, Tanım.

THE DOMINANT DEFINITION OF ŞAHİH HADITH AND PROBLEMS IN HADITH METHODOLOGY

Abstract

The determination, in a proper way, of whether the hadiths belong to the Prophet was a subject of interest for many Islamic scholars, especially the muhaddiths. Therefore, many authentic hadith definitions were made by Islamic scholars. Among these definitions, it is Ibn al-Şalāh's definition which is widely accepted today. According to this dominant definition, in order for a hadith to be authentic, the narrators must possess the quality of justice / adāla and a great memory, the chain of conveyors of the hadith must not be broken, and the narration must be faultless and must not contradict any hadith of higher acceptance. There is a controversy among the muhaddiths over the conditions of Ibn al-Şalāh's definition and their interpretations. Therefore, this definition is not to solve the problem. As a matter of fact, many scholars state that this definition is centered on isnād (attribution), and that the authenticity of the chain of conveyors does not guarantee the accuracy of the text. So we identified the missing aspects of this definition and pointed out the problems it caused. Then we proposed a new definition for the şahiḥ hadith that would overcome the missing aspects of the old definition. Accordingly, our new definition is as follows: "A hadith suitable for the mission and position of the Prophet. never contradicting the Qur'an and the well-known (famous and mutawātir) Sunna, the general principles of Islam, the scientific data that humankind has reached, idjmā' and umūm al-balwā, the historical data, the grammar, conveyed by the narrators who're just and with great memory."

Summary

Hadith is the second main source of the religion. For this, the most important issue about hadiths is to determine if they belong to the Prophet or not. The determination in a proper way of whether the hadiths belong to the Prophet was a subject of interest for many Islamic scholars, especially the muhaddiths. Therefore, the hadith scholars developed procedures for the determination of their belonging to the Prophet. In particular, the scholars called as muhaddiths made a great effort in this regard. They developed many different criteria and made authentic hadith definitions in order to clear the issue. Although Islamic scholars put forward various definitions that would determine the accuracy of the hadiths, the common definition of sound hadith was coined by Ibn al-Şalāh in 7th century AH. Today, it is the common definition of sound hadith. According to this dominant definition, in order for a hadith to be authentic, the narrators must possess the quality of justice / adāla and a great memory, the chain of conveyors of the hadith must not be broken, and the narration must be faultless and must not contradict any hadith of higher acceptance. There is a controversy among the muhaddiths over the conditions of Ibn al-Şalāh's definition and their interpretations. Therefore, this definition is not to solve the problem. As a matter of fact, many scholars state that this definition is centered on isnād (attribution), and that the authenticity of the chain of conveyors does not guarantee the accuracy of the text.

It is possible to summarize the problems in the mentioned definition. The criterion the narrators should fulfill is that the chain of conveyors cannot be broken, and this criterion is sought by most of the muhaddiths. Let's take a look at another of them: Dhabt. Dhabt is the condition that commands a narrator to have a great memory, and is generally accepted by most of the muhaddiths. To fulfill the dhabt a narrator must learn any hadith by heart as he'd narrate it to someone else intact, and he must be able to repeat it in exact form if necessary. Indeed, it is relative to measure the

strength of a narrator's memory. The muhaddiths were to make different evaluations concerning the dhabt of the same narrator.

The most important criticism that should be directed at Ibn al-Şalāh's definition of authentic hadith, which is dominant in the hadith methodology, is that it lacks text criticism, and it is more of an "isnād centered" definition. This point is so important that there isn't any trouble in expressing that most of the problems we face regarding the hadiths are due to the fact that the hadith criticism was applied only to the narrators, and that the text criticism could not go beyond a loose structure. It is unnecessary to present the text to the Qur'an, the famous sunnah or the reason, according to the muhaddiths who consider it sufficient to have the hadith with a sound isnād. In addition, it is not a criterion to act upon the hadith according to the muhaddiths just as it is, to the faqīhs. As a result, the fact that siqa narrators could be faulty was ignored and serious problems occurred regarding the soundness of the hadiths, which are the second main source of the religion. In fact, many of the followers stated that, when they label a hadith as "sound", it is not to be absolutely authentic, and when they label it "not sound", it does not necessarily mean that the provision over the hadith is absolute. It is understood that a verdict rendered to the hadith in accordance with these explanations is only for the chain of conveyors. This situation, as many scholars pointed out, constitutes the most important weakness of the classical hadith methodology. Therefore, many scholars stated that the isnād criticism alone is not sufficient for the determination of the soundness of the hadiths, and that the criticism of texts must be conducted. In addition, another one of the most important shortcomings of this definition is that the Prophet's position and mission were not taken into account in the definition. There must be ways to fulfill the conditions of soundness not only contented with the soundness of the narrator and the chain of conveyors just like in the classical sense, but also with the perception of the Prophet in religion, and a conception of the Prophet.

After all, it is understood that it is imperative that narrations are subject to criticism in terms of both isnād and text. For this, a new definition, which provides evaluation of the two aspects over the hadith, which are isnād and text, has been needed. Based on all, a new definition has been proposed that would contribute to solving the problem. The principles of both Ahl al-Ra'y and Ahl al-Hadith that are indispensable in this definition have been adopted. In addition to taking advantage of the criteria of these two schools, today's advanced science and technology facilities have also been used. Therefore, it has been tried to draw the framework of the definition by evaluating the criteria of scientists and hadith researchers who have spoken about it from past to present. The new definition of a "sound hadith" is as follows: "It is the one that fits the Qur'an and the legitimate (famous and mutawātir) Sunna, the general principles of Islam, the scientific data that humankind has reached, idjmā' and umūm al-balwā, the historical data, the grammar, and also the Prophet's mission and position."

Keywords: Hadith, Muhaddiths, Narration, Text, Authentic, Problem, Definition.

GİRİŞ

Hadis usulünün amacı, rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespitini yapmak, sahih olanı sahih olmayanından ayırmaktır. İslam âlimleri ilk dönemlerden itibaren hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin aslına uygun bir şekilde tespit edilebilmesi için bazı kriterler geliştirmişlerdir. Ancak âlimlerin geliştirmiş oldukları kriterler farklılık arz etmiştir. Hicri VII. yüzyıla kadar İslam âlimleri arasında sahih hadiste aranacak şartlarda bir ittifaktan söz etmek mümkün olmamıştır. Hatta muhaddisler bile sahih hadis kriterleri konusunda bu ittifağı sağlayamamıştır. Dolayısıyla bu döneme kadar her müellifin kendi kanaat ve içtihadına göre sahih hadisleri belirlemeye çalıştığı ve bu konuda ortak bir anlayışın bulunmadığı rahatlıkla söylenebilir.² İslâm âlimleri hadislerin sıhhatinin tespitini sağlayacak muhtelif bazı tanımlar ortaya koymuşlarsa da genel kabul gören sahih hadis tanımı İbnu's-Salâh tarafından, ancak hicri VII. YY'da yapılmıştır. İbnü's-Salâh'ın sahih hadis tanımına göre bir hadisin sahih olabilmesi için, râvilerin adalet ve zabt sahibi olması, hadisin senedinin muttasıl olması ve rivayetin şâz ve muallel olmaması gerekir. Bu tarihten sonra gelen meşhur muhaddislerden Nevevî (ö. 676/1277),³ İbn Dakîkî'l-İyd (ö. 702/1303),⁴ el-Ca'berî (ö. 732/1332),⁵ İbn Kesîr (ö. 774/1372),⁶ İrakî (ö. 808/1404), İbn Hacer (ö.852/1448),⁷ Ebû Abdillâh Kâfiyecî (ö. 879/1475),⁸ Suyûtî (ö. 911/1505),⁹ Sehâvî¹⁰ ve Dihlevî¹¹ de İbnu's-Salâh'ın tanımının aynısını yapmışlardır.¹²

Öte yandan İbnü's-Salâh zikrettiği kriterlerin tam olarak uygulanması halinde bile bir hadisin sıhhatinin mutlak anlamda tespit edilemeyece-

² M. Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999), 25.

³ Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li marîfeti süneni'l-beşîri'n-nezir fi usûli'l-hadis*, thk. Muhammed Osman el-Haşî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1985), 25.

⁴ İbn Dakîkî'l-İyd, *el-İktirâh fi beyân'l-istilâh* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 5.

⁵ Burhâneddîn, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî, *Rusûmu't-tahdis fi ulûmi'l-hadis*, Muhakkik İbrâhîm b. Şerîf el-Meylî (Lübnan-Beyrût: Dâr İbnu Hazm, 2000), 54.

⁶ İbn Kesîr, Ebû'l-Feda İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Karşî el-Basrî ed-Dimeşki, *ihtisaru ulûmil hadis*, Muhakkik. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 21

⁷ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İBN HACER, - thk. İsmâ es-Sebâbeti Ve Ammâd Seyid, (ed.), *Nuhbetu'l-Fiker fi Mustalahi'l-Ehli'l-Eser* (Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1997), IV/722.

⁸ el-Kâfiyecî, Muhammed b. Süleymân b. Sa'd b. Meş'ûd er-Rûmî el-Hanefî Muhyiddîn Ebû Abdillâh el-Kâfiyecî, *el-muhtasar fi ilmi'l-eser*, Muhakkik Ali Zevîn (Riyâd: Mektebetür-Rüşd, 1407), 113.

⁹ Suyûtî, *elfiyetu's-Suyûtî fi ilmi'l-hadis*, Tashih ve Şerh eden, Ahmed Muhammed Şâkir (Mektebetü'l-İlmiye, ts.), 4.

¹⁰ Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğis bi şerhi elfiyeti'l-hadisli'l-Irakî*, ed. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü'l-Sünne, 2003), 27.

¹¹ Abdülhak b. Seyf DİHLEVÎ, *Mukaddimetu fi Usûli'l-Hadis*, ed. Thk. Süleymân en-Nedvî (Lübnân: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, ts.), 58.

¹² İbnu's-Salâh, Osmân b. Abdurrahmân, *Mukaddimetu İbnu's-Salâh*, ed. Nureddin Itur (Suriye: Dâru'l-Fikir, 1986), 13.

ğini açıkça ifade etmiştir.¹³ el-Kâfiyeci, İbn Kesir, Nevevî (ö. 676/1277), Suyûtî, Sehâvî, Leknevî (ö. 1886) ve diğerleri de İbnu's-Salâh gibi hadisler hakkında verilmiş olan sıhhat hükmünün mutlak olmadığını ifade eden müelliflerdendir.¹⁴ Muhaddisler İbnü's-Salâh'ın tanımında yer alan kriterlerden hareketle verilecek hükmün sadece isnada yönelik olduğuna da işaret etmişlerdir.¹⁵ Dolayısıyla birçok muhaddis bu sahih hadis tanımının hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespitinde yetersiz kaldığını, râvinin güvenilir olmasının metnin doğruluğunu garanti etmediğini ifade etmiştir. Biz de bu makalede bu âlimlerin eleştirilerini ele alacağız. Klasik sahih hadis tanımının eksik yönlerini tespit edeceğiz. Bu eksikleri gidermeye yönelik âlimlerin görüşlerini değerlendireceğiz. Daha sonra da bu problemleri giderecek bir sahih tanımlı kriterlerini önereceğiz.

1. EGEMEN SAHİH HADİS TANIMININ KRİTERLERİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Hadis usûlünde egemen olan sahih hadis tanımlı; "Râvinin adalet ve zabt sahibi olması, senedin muttasıl olması ve rivayetin şâz ve muallal olmamasıdır."¹⁶ Tanımda ifade edilen kriterlerle ilgili problemleri aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz.

1. 1. İttisal Şartı: Hadisin senedinde kopukluk olmaması anlamına gelen ittisal şartı, muhaddislerin çoğunluğu tarafından aranan bir şarttır. Ancak ittisalin nasıl meydana geldiği konusunda bir ittifaktan söz etmek mümkün olmamaktadır. İmam Buhârî (ö. 256/870), an'aneli¹⁷ hadislerin senedinde ittisalin varlığının kabul edilmesi için her tabakadaki râvinin bir öncekiyle mülakatını şart koşturmuştur. İmam Müslim (ö. 261/875) ise böyle bir buluşmanın imkân dâhilinde olmasını ittisalin kabulü için yeterli görmüştür.¹⁸ Böylece bu konuda iki önemli muhaddis arasında iki farklı görüş meydana gelmiştir. Ayrıca İmam Şafîi (ö. 204/821) gibi bazı muhaddisler hadisin sıh-

¹³ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 13.

¹⁴ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 13; el-Kâfiyeci, *el-muhtasar fî ilmi'l-eser*, 115; İbn Kesir, *İhtisar ulûmil hadis*, 43; Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, 25; Suyûtî, *Elfiyetu's-Suyûtî fî ilmi'l-hadis*, 4; Sehâvî, *fethul muğis bi şerhi elfiye*, 26-27; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmîl fî'l-cerhi ve't-tadîl*, thk. Abdulfettâh Ebû Gıdde (Haleb: Mektebetu'l-Matbuâtü'l-İslâmî, 1407), 1/189.

¹⁵ el-Kâfiyeci, *el-Muhtasar fî ilmi'l-eser*, 115-118.

¹⁶ İbnu's-Salâh, *Mukaddimetu İbnu's-Salâh*, 13.

¹⁷ Sözlükte "an harfiyle rivayet etmek" anlamındaki an'âne fiilden türetilmiş ism-i mef'ûl olan muan'an kelimesi terim olarak "senedinin herhangi bir yerinde 'an fülân' (falandan nakledilmiştir) diye rivayet edilen hadis" demektir. Bir hadisi bu şekilde rivayet eden râviye muan'in denir. Abdullâh Aydınlı, "Muan'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/326 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 30/326.

¹⁸ Müslim, *el-Câmiu's-Sahih*, thk. Muammer Fuâd Abdülbâki (Beyrût: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, ts.), *Mukaddime*, 1/28.

hatinin tespitinde senedin muttasıl olmasını şart koşmuşken Ebû Dâvud (ö. 275/889) gibi bazı muhaddisler böyle bir şart aramamışlardır. Muhaddislerin çoğunluğu, mürsel¹⁹ hadisi zayıf kabul ederken, fakihlerin cumhuru mürsel hadisi makbul kabul etmişlerdir. İmam Ebû Hanife (ö. 150/767), İmam Mâlik (ö. 179/795)²⁰, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Evzâî (ö. 157/774) ve iki rivayetten birine göre Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de bunlardandır. Bu konuda Ebû Dâvud: “Merasilden (mürselerden) başka muttasıl hadis yok ise mürsel ile ihticac edilebilir” demiştir. Dolayısıyla mezkûr alimlerin mürsel hadisi de hüccet kabul ettiği görülmektedir.²¹ İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923): “Mürseli kabulde bütün tâbiînin icmai vardır. Onlardan sonraki imamların hiçbirinden ta II. YY’a kadar mürselin reddedildiğine dair rivayet yoktur.” diyerek mürseli ilk reddeden âlimin İmam Şâfiî (ö. 204/820) olduğunu üstü kapalı bir biçimde ifade etmiştir.²² Ebû Dâvud ve İbn Cerîr’in belirttiğine göre İmam Şâfiî²³ dönemine kadar mürsel hadis herkes tarafından hüccet olarak kabul edilen bir hadis çeşidiydi.²⁴ Ebû Hanife ise mürsel rivayetleri mutlak şekilde kabul etmiştir.²⁵ Cassâs (ö. 370/980), irsal yapan kişinin sadece sika kimselerden irsal yapan biri olması şartını koşmuştur ki bu da yine senedin sağlamlığını esas alan bir yaklaşımdır.²⁶ Söz gelimi Mâlik

¹⁹ Sözlükte “göndermek, salıvermek, bırakmak” anlamındaki irsâl masdarından türeyen mürsel kelimesi terim olarak “tâbiînden bir râvinin, kendisiyle Hz. Peygamber arasındaki sahâbinin ismini atlayarak naklettiği hadis” mânasına gelir. Salâhattin Polat, “Mürsel” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 29/432-437. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 52.

²⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd li mâfi'l-muvatta mine'l-meânive'l-esânîd*, thk. Mustafâ b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdulkebir el-Bekrî-Said Ahmed Arab (Mağrib: 1976), 1/2; Hattâbî, Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî, *Meâlimu's-sünen*, (Haleb: Matbaâtü'l-İlmiye, 1932), 3/159; İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 1/55.

²¹ Ebû Dâvud, *Risâletu Ebi Dâvud ilâ ehl-i Mekke fi vasfi sünenih*, nşr. Muhammed es-Sabbâğ (Beyrût: 1394), 24; İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 1/55; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr limârifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr fi usûlü'l-hadis*, thk. Muhammed Osman el-Haşî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1985), 1/35; Alâî, Ebû Saîd b. Halîl, *Câmiu't-tahsil fi ahkâmî'l-merâsîl*, Thk. Hamdî es-Selefi, (Beyrût: Âlemu'l-Kutub, 1986), 1/33.

²² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fîlmî'r-rivâye*. thk., Ebû Abdullah es-Sürkî-İbrâhîm Hamdî el-Medîni (Medîne:Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 384; Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Elfiyetu's-Suyûtî fi ilmî'l-hadis*, Tashih ve Şerh eden, Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/198; Salâhattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değerleri*, (Ankara: Atatürk Üniversitesi, Doktora tezi, 1981), 100-109; Bkz. Ahmet Naim, *Tecrid-i Sârih Tercemesi*, 1142-143; Hüseyin Akgün, *İbnu'l-Kattanî'nin Hadis Anlayışı*, (İstanbul: Marmara Üniv. Doktora Tezi, 2004), 105.

²³ İmam Şâfiî bu ikisi arası bir yol tutmuş ve böyle bir hadisin zayıflığı çok az olduğu ve bu mürsel'i destekleyen bazı şartlar mevcut olduğu takdirde, kendisine göre bunun hüccet sayılacağını söylemiştir. Bkz. Ebû Hüseyin el-Bâsri, *el-Mu'temed*, thk. Halil el-Maysi (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403), 2/150, Muhammed Avvâve, *İmamların Fikhi İhtilaflarında Hadislerin Rolü*, çev. M. Hayri Kirbaşoğlu (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011), 25; Ahmed Naim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sahih Tercemesi ve Şerhi*, (Ankara: DİB Yayınları, 1982), 144; Cemaleddin el-Kâsîmi, *Kavâidü't-tahdis fi funûn-i mustalahu'l-hadis*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 137-140.

²⁴ Ebû Dâvud, *Risâle*, 24; İbn Hacer, *Nüket alâ kitâb-i İbn Salâh*, thk. Rabi' b. Hâdi Ümeyrî'l-Madhali (Medîne: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmi, 1984), 2/567. Fakat Şâfiî'den önce yaşayan İbn Müseyyib, İbn Sîrin ve Şu'be gibi bazı tâbiîn büyükleri de mürselin hüccet olamayacağını belirttiklerini görmekteyiz. Bkz. İbn Hacer, *Nüket*, 1/92.

²⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 2; Hattâbî, *Meâlimu's-Sünne*, 3/159; İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 1/55.

²⁶ Cassâs, Ahmed b. Ali b. Ebû Bekir er-Râzi el-Cesâs el-Hanefî, *el-Fusûl ve'l-usûl*, (Küveyt: Vezâretü

b. Enes'in *el-Muvatta'* adlı eserinde, Hz. Peygamber ile sahâbe ve tâbiünden gelen rivayetler olmak üzere toplam 1720 hadis bulunmaktadır. Bu rivayetlerin 600'ü müsned, 222'si mürsel, 613 mevkûf, 285 de maktû hadistir.²⁷ Bu örnek de bu dönemde İmam Mâlik gibi bazı muhaddislerin eserlerine birçok mürsel hadisi almış olduğunu ve âlimlerce hadislerde mürsel muttasıl ayırımına gidilmemiş olduğunu gösterir. İsa b. Ebân (ö. 221/836) mürsel hadis için şöyle demektedir: "İlimle tanınan herkesin mürsel ve müsned hadisi kabul edilir".²⁸ Yine o, başka bir sözünde şöyle demiştir: "Zamanımızda Hz. Peygamber'den mürsel bir hadis rivayet eden kişi âlim bir zat ise ve hadisi ilim ehlinde aktarıyorsa kabul edilir".²⁹ Hâfız el-Alâî (ö. 761/1359) de ilk üç asırdan sonra gelenlerin yaptığı mürseller için şöyle demiştir: "İrsal eden, rivayet ehlinde biriyse mürselleri kabul edilir, değilse kabul edilmez. Bu, İsa b. Ebân, Ebû Bekr er-Râzî (ö. 370/981), Pezdevî (ö. 482/1089) ve müteahhirûn Hanefîlerin genelinin görüşüdür."³⁰

Görüldüğü gibi ilk muhaddislerin çoğu ittisal şartını zorunlu görmemiştir. İlk hadis kaynaklarında da böyle bir ayırıma gidilmemiştir. Ehli Rey alimleri mürselleri kabul etmiştir. İttisal şartı bütün âlimlerce aranan bir şart olmadığı gibi bu tür hadisle ihticac edilip edilmeyeceği konusunda da bir birlik sağlanamamıştır.

1. 2. Zabt Şartı: Zabt, muhaddislerce genel kabul gören sahih hadis tanımının bir şartıdır.³¹ Zabt, bir râvinin, öğrenmiş olduğu hadisi, başkasına rivayet edinceye kadar öğrendiği şekliyle hafızasında tutması ve lüzumu halinde aynen tekrarlayabilmesidir.³² İbnü's-Salâh'ın hadisin sıhhati için aramış olduğu zabt³³ şartına birçok muhaddis karşı çıkmıştır. Bu görüşü eleştirenlerin başında İbn Hacer el-Askalânî, Nevevî, Irâkî ve Sehâvî gelmektedir.³⁴ Nitekim bir râvinin hafızasının kuvvetinin ölçülmesi görecelidir. Muhaddisler aynı râvinin zabt özelliği konusunda farklı hükümler verebilmişlerdir. Dolayısıyla zabt, kriterin tespiti ve uygulanması noktasında problemlere neden olmuştur. Mesela sahabeler birbirlerini unutkanlıkla

Evkâf, 1994), 3/145-6.

²⁷ Zürcânî, *Şerhu'z-Zürcânî alâ Muvatta'*, 1/61; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 217; Bkz. Suyûtî, *Tenvîru'l-hevâlik şerhu Muvatta Mâlik*, (Mısır: Mektebetü'l-Ticâriyeti'l-Kübrâ, 1969), 1/8; Çakan, *Hadis Edebiyeti*, 72-73; Karataş, *Hadis Rivayet Tarihi*, 257; bkz Suyûtî, *Tenvîru'l-hevâlik şerhu Muvatta Mâlik*, 1/8.

²⁸ Cassâs, *el-Fusûl*, 3/145-6.

²⁹ Cassâs, *el-Fusûl*, 3/146.

³⁰ Alâî, *Câmiu't-tahsil fi ahkâmî'l-merâsil*, 33; Mansur Koçinkağ, *İlk Dönemde Sünnet ve Haber-i Vâhidle İlgili Tartışmalar*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 58.

³¹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 11.

³² Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: TDV yayınları, 1992), 426.

³³ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 11.

³⁴ Betül Şimşek Öztürk, *İbn Hacer el-Askalânî'nin (V. 852/1449) Hadis Usûlcülüğü*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 11.

itham etmiş olmalarına rağmen, zabt şartını taşımadıklarından dolayı cerh edilmemişlerdir.

1. 3. Şâz ve Muallel Olmama Şartı: Muhaddislerce genel kabul gören tanımın bir diğer şartı da hadisin şâz ve muallel olmamasıdır.³⁵ Muhaddislerin şâz ve illet kriterleri ile metin tenkidi yapmış oldukları iddia edilmiştir. Bu iki kriterin metin tenkidiyle ilgili olup olmadığı araştırıldığında aslında bunların da isnad ve râvi ile ilgili kriterler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim muhaddislerce yapılmış olan tanımlardan da bu anlaşılmaktadır. En muteber şâz tanımı şöyledir: “Sika râvinin kendisinden daha sika olan bir râviye muhalif olarak rivayet ettiği hadistir. Daha sika olanın rivayet ettiğine ise mahfuz denir.” Şâfiî de bu tanımı benimsemiştir. Hâkim³⁶ (ö.405/1014) ve Hicazlı âlimler ise bu şâz tanımından farklı olarak yalnız bir isnadı olan hadise şâz demişlerdir. Yani râvinin sika olup olmamasına bakmamışlardır. Ancak şu var ki râvi sika değilse hadisi metruk olur. Sika ise tevakkuf olunup hadisi ile ihticac edilmez.³⁷ İbnu’s-Salâh, Nevevî, Irâkî, İbn Hacer el-Askalânî ve Suyûtî yapılan bu ikinci tanımı uygun görmemişlerdir.³⁸ Nitekim eğer âdil, hâfız, zabtına güvenilir bir kimsenin tek başına rivayet ettiği hadise şâz denilirse sahih kabul edilen birçok hadisin zayıf kabul edilmesi gerekir. Buna göre sadece Hz. Ömer’in yalnız başına rivayet etmiş olduğu “Ameller niyetlere göredir.” hadisi³⁹ zayıf sayılmalıdır. Ancak bu şekildeki bir tanım ehl-i ilimce doğru kabul edilmemiştir.⁴⁰ Hangi tanım kabul edilirse edilsin her iki tanım da şâz prensibinin râvi dolayısıyla senedle ilgili olduğunu göstermektedir. Birinci tanıma göre şâz hadis, râvinin sika olup olmadığına göre değerlendirilmiştir. İkinci tanım da râvi sayısına göredir. Her iki tanım da râvi ile ilgilidir. Dolayısıyla bu tanımlar râviye dolayısıyla senede göre yapılmıştır.

İllet ise dış görünüşü itibariyle sahih olan ancak derinlemesine araştırıldığı zaman rivayetin gerçekte sıhhati zedeleyecek gizli bir kusurunun bulunması durumudur.⁴¹ Hâkim illetin çeşitlerini on madde halinde verir. Hâkim’in maddeleri şöyledir: 1- Râvinin hocasından semânin bilinmemesi, 2- Aynı hadisin hem muttasıl hem de mürsel olarak rivayet edilmiş olma-

³⁵ İbnu’s-Salâh, *Mukaddime*, 11.

³⁶ İbnu’s-Salâh, *Mukaddime*, 79; Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri, *Ma’rifetu ulûmi’l-hadis*, thk. Muazzam Hüseyin (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1977), 1/119.

³⁷ İbnu’s-Salâh, *Mukaddime*, 77.

³⁸ Ahmed Naim, *Tecrid-i SârihTercemesi*, 1/120-121.

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil BUHÂRÎ, *Sahihu’l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsir (Beyrût: Dâru Tûku’n-Necât, 1422).1/6.

⁴⁰ İbnu’s-Salâh, *Mukaddime*, 77.

⁴¹ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 155.

sı, 3- Râvinin isminin gizlenmiş olması veya zikredilmemesi, 4- Sahâbenin rivayetinin tabiînin rivayeti olarak aktarılması, 5- Rivayetin isnadında kopukluk olması, 6- Muttasıl olmayan rivayetin muttasıl olarak rivayet edilmesi, 7- Râvinin hadis aldığı şeyhinin isminde yaptığı hatalar, 8- Râvinin duymamış olduğu bir hadisi şeyhinden duymuş gibi nakletmesi, 9- Rivayetin bilinen bir metni varken râvilerden birinin bir başka metinle hadisi rivayet etmesi ve hadisi ondan alan bir başka râvinin de aynı hadisi bilinen şekliyle rivayet etmesi, 10- Hadisin bir yönden merfû, bir başka yönden de mevkûf olarak rivayet edilmesi.⁴² Görüldüğü gibi Hâkim'in illet türleri olarak sıraladığı bu şıkların tamamı rivayetlerin isnâdıyla ilgilidir.

İlel kitaplarına bakıldığında da bu hususta hep sened ve râvi ile ilgili örnekler bulunmaktadır. Dumeynî de ilel kitaplarının yalnızca isnadların illetlerini ele almış olduğunu ifade etmiştir. O İbnü'l-Medîni'nin *İlelü'l-Hadîs ve Marifetü'r-Ricâl*, Ahmed b. Hanbel'in *el-İlel ve Marifetü'r-Ricâl*, Yahyâ b. Maîn'in (ö. 233/848) *et-Târîh ve'l-İlel*, Tirmizî'nin *Sünen*'inin sonundaki *el-İlel* ve İbn Ebi Hâtim'in *İlelü'l-Hadîs* eserlerini incelediğini ve bu eserlerde herhangi bir metin tenkidinin mevcut olmadığını tespit ettiğini ifade etmiştir.⁴³

Kırbaçoğlu'nun, bu konudaki değerlendirmesi şu şekildedir: "Hadis usulünde isnadın yanında metin üzerinde de durulduğu şu şekilde açıklanmaktadır:

1. Lafzen rivayet-mana ile rivayet meselesi.
2. Hadislerde ziyade ve noksan meselesi.
3. İdrac: hadis metninde olmayan ifadelerin metne sokuşturulması.
4. Kalb: hadis metinlerinde kelime ve cümlelerin takdim-tehir edilmesi.
5. Tashif: hadislerdeki kelimelerin noktalama ve harekelemesiyle ilgili yanlışlar.
6. Lahn: hadis metinlerindeki gramer hataları.

Ancak bütün bunlar hadis metinleriyle ilgili bir takım mesele ve problemler olsa da bunların hiç birisinin metin tenkidiyle ilgisi yoktur. Bu durumu şöyle açıklayabiliriz. Muhaddisler birkaç tarikle gelen hadisin metninde bir problem gördüklerinde hadislerin metinlerini tedkik etmişler.

⁴² Hâkim, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*, 113-118; Krş. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 155; Muhtittin Düzenli, *Rivayetlerin Sihhatinin Tespitinde İlet ve Şâz Olgusunun Fonksiyonu*, (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 89-90.

⁴³ Dumeyni, Müsfır Gurmullah, *Mekâyisü nakdi mütâni's-sünne*, (Riyâd: 1947),244; Krş. Düzenli, *Rivayetlerin Sihhatinin Tespitinde İlet ve Şâz Olgusunun Fonksiyonu*, 149

Yani hadisleri hadise veya sünnete arz etmişler. Daha sika olan râvinin hadisini almışlardır. Böyle bir durum olmayınca hadisin metnini inceleme ihtiyacını duymamışlardır. Hâlbuki metin tenkidi yöntemi bir rivayetin senedi sahih bile olsa onun metninin uydurma olabileceğini göz önünde bulundurmaya esas alır. Bundan dolayı birtakım esaslara dayanılarak Hz. Peygamber'e ait olduğu rivayet edilen herhangi bir hadisin, gerçekte onun tarafından söylenip söylenemeyeceğine karar vermek metin tenkidinin amacını oluşturur.⁴⁴

Özaşar da illetin isnadla ilgili olduğunu ifade ederek muhaddislerin metinle ilgili araştırmaları ancak şekle yönelik, tashif, tahrif, taklib, idrac vb. çalışmalar olduğunu söylemiştir.⁴⁵ Ona göre aslında muhaddisler hadisleri isnada göre değerlendirmiş olduklarından dolayı, hadis ilmi çerçevesinde geliştirilen kavram, terim ve tabirler ağırlıklı olarak isnada yönelik olmuştur. Hâsılı, hadis ilmi hiçbir zaman, bir delalet ilmi olmamıştır. Bu ihtiyaç daha çok Fıkıh Usûlü ilmi tarafından karşılanmıştır.⁴⁶

Sahih hadisin şâz ve muallel olması kriteri hakkında doktora çalışması yapmış olan Muhittin Düzenli ise klasik dönemde metin tenkidinin sanıldığı kadar az olmadığını ifade etmiştir.⁴⁷ Ancak bazı muhaddislerin metin tenkidinde bulunmuş olmasının şâz ve illetin metin tenkidini kapsadığını ifade etmediğini belirtmek gerekir. Metin tenkidini yapanlar daha çok mevzûât müellifleridir. Mevzûât müelliflerinin metin tenkidinde bulunduğu rivayetler klasik hadis kaynaklarındaki hadislerden ibarettir. Örneğin İbn Mâce (ö. 273/887) ve Tirmizî'nin merfû olarak tahric etmiş oldukları: "Ümmetimin içerisinde İslâm'dan nasipleri olmayan iki sınıf vardır: Bunlar Mürcie ve Kaderiyedir." rivayeti için Tirmizî hasen-garib demişken, İbnü'l-Cevzî mevzû olduğunu söylemiştir.⁴⁸ İbn Mâce'nin tahric etmiş olduğu başka bir örnek de "İman kalp ile inanmak, dil ile söylemek ve erkân (emirler-

⁴⁴ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, 42-43.

⁴⁵ M. Emin Özaşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek, Fikhi Hadisler Bağlamında Bir İnceleme*, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 1998), 176.

⁴⁶ Özaşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 176.

⁴⁷ Düzenli, *Rivayetlerin Sihatinin Tespitinde İlet ve Şâz Olgusunun Fonksiyonu*, 252.

⁴⁸ İbn Mâce Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muammed Fuâd Abdülbâki (Dâru'l-Kutubî'l-Arabî, ts.), "Mukaddime", 9; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Fuad Şâkir (1-2)- Muhammed Fuâd Abdülbâki (3)-İbrahim Atvah (4-5), (Mısır: Şirketü mektebetü ve matbaatu'l-albâbi, 1975), "Kader", 4; Taberânî Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, ed. thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Silefi (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiye, ts.), 11/262; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman, *el-Mevzûât*, ed. Abdurrahman Muhammed Osmân (Medine: Mektebetü's-Selefiye, 1966), 1/134.

yasaklar) ile amel etmektir”⁴⁹ hadisidir. İbnu'l-Cevzî bu hadisi mevzûattan saymıştır.⁵⁰

Mevzûât âlimleri, yapmış oldukları metin tenkidi sonucunda bazı hadislerin zayıf veya uydurma olduğu sonucuna varmışlardır. Bu durum klasik dönem muhaddislerinin bu hadislerin metin tenkidini yapmamış olduğunu da göstermesi bakımından önemlidir. Muhaddisler şâz ve illet kriterini râvi ve senedle ilgili gizli kusurlar için kullanmışlardır.

2. EGEMEN SAHİH HADİS TANIMININ EKSİK YÖNLERİ

Hadis usulünde egemen olan İbnu's-Salâh'ın sahih hadis tanımına yöneltilmesi gereken en önemli eleştiri, yukarıda da ifade edildiği gibi metin tenkidini ihmal etmesi ve daha çok “isnad merkezli” bir tanım olmasıdır. Bu nokta o kadar önemlidir ki, bugün hadisler konusunda –sübut açısından- karşı karşıya bulunduğumuz problemlerin çoğunun, hadis tenkidinin râviler çerçevesinde yapılmış olmasından ve metin tenkidinin bazı şekli değerlendirmeleri aşamamış olmasından kaynaklandığını ifade etmemizde bir beis yoktur. İsnadın sahih olmasını hadisin sıhhati için yeterli gören muhaddislere göre metni Kur'an'a, meşhur sünnete veya akla arz etmenin gerekli görülmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca fakihlerde olduğu gibi, hadis ile amel edilip edilmemesi de muhaddislere göre bir kriter değildir.⁵¹ Bunun sonucu olarak sika râvilerin yanılabilirliği gerçeği göz ardı edilmiş ve dinin ikinci temel kaynağı olan hadislerin sıhhati konusunda ciddi problemler meydana gelmiştir. Aslında İbnu's-Salâh, Kâfiyeci, İbn Kesîr, Nevevî, Suyûtî, Sehâvî, Leknevî ve diğerlerinin,⁵² “Bir hadis için “sahih” denildiği zaman mutlak anlamda sahih olmadığı, bir hadis hakkında “sahih değil”dir denildiği zaman da mutlak anlamda böyle olmayacağıdır”⁵³ şeklinde açıklamada bulunmuş olmaları, hadisler hakkında verilmiş olan hükmün mut-

⁴⁹ İbn Mâce, “Mukaddime”, 9.

⁵⁰ İbn Mâce, “Mukaddime”, 9; İbnu'l-Cevzî, *Mevzûât*, 1/128.

⁵¹ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, (Ankara: Otto Yayınları, 2013), 113, 117, 296; Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, 238; İ. Hakkı Ünal, “Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber'i (s.a.v.) Anlamak”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, (1997): 53.

⁵² İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 13; Kâfiyeci, Muhammed b. Süleymân b. Sa'd b. Mes'ûd er-Rûmî el-Hanevî Muhyiddin Ebû Abdillâh el-Kâfiyeci, *el-Muhtasar fî ilmi'l-eser*, Muhakkik Ali Zevin (Riyâd: Mektebetür-Rüşd, 1407), 115; Nevevî, *et-Takribve't-teysir*, 25; Suyûtî, *Elfiyetu's-Suyûtî fî ilmi'l-hadis*, 4; Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğisbi şerhi elfiyeti'l-hadisli'l-İraki*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü'l-Sünne, 2003), 26-27; Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay, *er-Raf' ve't-tekmilfi'l-cerhi ve't-tadil*, thk. Abdulfettah Ebû Gıdde, (Haleb: Mektebetü'l-Matbuatu'l-İslami, 1407), 1/189.

⁵³ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 13.

lak olmadığını ifade etmektedir. Muhaddislerin bu açıklamalarıyla hadisler hakkında verilen hükmün sadece isnada yönelik olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴

Bu durum birçok alimin de işaret ettiği gibi klasik hadis usulünün en önemli zaafını teşkil etmektedir.⁵⁵ Nitekim Batalyevsî (ö. 521/11279), râvinin güvenilir olmasının metnin doğruluğunu garanti etmediğini ifade ederek şöyle demiştir: “Birçok kişi isnadın sahih olmasının hadisin sıhhati için yeterli olduğunu zannetmiştir. Hâlbuki gerçek durum hiç de öyle değildir. Bazen hadisin râvileri adaleti bilinen, din ve emanette güvenilir, tenkide uğramamış, naklettikleri haberlerde de hiç şüphe uyanmamış olmasına rağmen, kimi zaman onların hadislerinde de birçok açıdan sakatlık bulunabilir.”⁵⁶ İbnü'l-Cevzî ise senedin bütün râvilerinin sika olması durumunda bile hadisin mevzu olabileceğini ifade etmiştir.⁵⁷ Meşhur Şâfiî fakihlerinden Ebû Şâme el-Makdisi (ö.665/1266): “En zor durum, isnatta yer alan râvilerin tamamının güvenilir (sika); fakat metninin uydurma (mevzu) olması veya hadisin maklub veya tedlise maruz kalmış olmasıdır. Bu durumları ise, ancak hadis âlimlerinin tenkitçi olanları bilebilir,”⁵⁸ diyerek İbnü'l-Cevzî'ye yakın görüş beyan etmiştir. İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye (ö.751/1351) de, “Senedin sıhhati, hadisin sıhhat şartlarındandır, ancak tek başına yeterli olmaz. Onunla birlikte diğer şartların da oluşması gerekir”⁵⁹ diyerek sened merkezli sıhhat tanımını yeterli görmemiştir. Âlâî (ö.761/1359) de bir isnadın sahih olmasının, metnin de öyle olduğu anlamına gelmeyeceği kanaatindedir.⁶⁰ İbn Haldûn (ö.808/1406) bu konuda şöyle der: “Tarihçiler, müfessirler ve muhaddisler, bazı olay ve hikâyelerde zayıf-sahih ayırımı yapmaksızın sırf nakle güvendikleri, başka metodları geliştirmedikleri, hikmet ölçüsünü ve (evrenin) gerçeklerini dikkate almadıkları ve akıl süzgecinden geçirmedikleri için hatalara düşmüşlerdir.”⁶¹ Mübârekfûri (ö. 1353/1935) de, senedin sahih olmasının, metnin sıhhatini gerektirmediğini söylemiştir.⁶² Fazlur Rahman da isnadın başlı başına yeter-

⁵⁴ Kâfiyecî, *el-Muhtasar fî ilmi'l-eser*, 115–118.

⁵⁵ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, 20.

⁵⁶ Batalyevsî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed, *el-İnsâf fî tenbihialâ'-meânive'l-esbâb*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Daye, (Beyrût: Dâru'l-Fikir, 1403), 158; Abdullah Karahan, *Hadis Ravilerinin Güvenilirliği*, (İstanbul: Sır Yayıncılık, 2005), 220.

⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, (Medine: Mektebetü's-Selefiye, 1966), I/99-100.

⁵⁸ Makdisi, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdilvahid, *Muhtasar*, thk. Salâhaddin Makbul Ahmed (Küveyt: Mektebetü Sahveti'l-İslamiyye, 1403), 53-55.

⁵⁹ İbn Kayyım, *el-Früsiyye*, (Arabistan: Dâru'l-Endülüs, 1993), 245.

⁶⁰ Suyûtî, *Tedribü'r-Râvi*, I/77.

⁶¹ Yavuz Ünal, *Hadisleri Tespitte Yöntem Sorunu*, (Samsun: Etüt Yayınları, 1999), 159.

⁶² Mübârekfûri, Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-ahvezîbi-şerhi Câmii't-Tirmizî*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/93.

li olamayacağını ifade ederek şöyle demiştir: “Buhârî ve Müslim’de yer alan ve siyasi karışıklıklardan haber veren hadislerin isnadları mükemmeldir. Ancak, objektif olarak tarihi verilere bakıldığında, onları kabul edemeyiz”⁶³ Bununla ilgili Özafşar da şöyle demektedir: “Herhangi bir hadis için, “Bu hadis sahihtir”, “Bu hadis sahih hasendir” ve “Bu hadis garîbtir” ifadelerindeki ‘sahih’ kavramı genellikle isnadın bir vasfı olarak dile getirilmiştir. Böylece hadis ilmi, bir isnad ilmi olarak algılanmış, bu ilim çerçevesinde geliştirilen kavram, terim ve tabirler ağırlıklı olarak isnada yönelik olmuştur. Hatta tabir yerinde ise, hadis ilmi, bir isnad ilmi olarak gelişmiştir.”⁶⁴

Görüldüğü gibi birçok âlim hadislerin sıhhatinin tespiti için isnad tenkidinin tek başına yeterli olmadığını, metin tenkidinin de yapılmasının gerekliliğini ifade etmişlerdir. Cürçânî (ö.816/1413),⁶⁵ Mübârekfûrî (ö. 1353/1935),⁶⁶ Mevdûdî (ö. 1979),⁶⁷ Abdülcebâr Saîd,⁶⁸ Fazlur Rahman,⁶⁹ Muhammed Gazzâlî,⁷⁰ Muhammed Abduh, Reşid Rıza,⁷¹ Çerağ Ali⁷² ve Seyyid Ahmed Han⁷³ da sened ve metnin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ahmed Naim de haber-i vahidin senedle birlikte metnin de incelenmesinin gereğinden bahsetmiş ve metnin sahih olabilmesi için hadiste şunların bulunmasını şart koşturmuştur: 1. Akla uygun olmalı, 2. Kur’an’a, mütevatir sünnete ve icma-i ümmete muhalif olmamalı, 3. Herkesin bilmesi gereken bir durumu sadece bir kişinin nakletmemesi.⁷⁴ Musa Cârullah da hadislerin sıhhatini tespit için isnad tenkidini yeterli görmez. Ona göre isnadın sahihliğinden önce metnin akla, fitrata, tarihe, Hz. Peygamber’den nakledilmiş olan sahih esaslara ve icmaya uygun olması gerekir.⁷⁵ Yûsuf Ziya Yörükân, hadislerin sıhhat tespiti için metin tenkidinin öneminden bahsetmiş ve bir hadisin sahih olabilmesi için akla,

⁶³ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, Çev. Salih Akdemir (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 77.

⁶⁴ Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 176.

⁶⁵ Şerif el-Cürçânî, *et-Tarîfât*, (Beyrût: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1983), 1/83.

⁶⁶ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-Ahvezi*, 93.

⁶⁷ Recep Bilgin, *Son Dönem Hadis Çalışmaları ve Talat Koçyiğit (1927-2011)’ in Hadisçiliği*, (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 10; Ahmad Anis, “Mevdûdî”, *DİA*, (Ankara: 2004), 29/432-437.

⁶⁸ Abdülcebâr, Saîd, “Metin Tenkidinde Temel Kriterler”, Çev. Ahmet Ürkmez, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, 2012:245-246.

⁶⁹ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, 77.

⁷⁰ Muhammed Gazzâlî, *Nebevi Sünnet*, çev. Ali Özek (İstanbul: Ekin Yayınları, 2016), 257.

⁷¹ Bilgin, *Son Dönem Hadis Çalışmaları...*, 12.

⁷² İbrahim Hatiboğlu, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, (İstanbul: Hadisevi, 2004), 96.

⁷³ İbrahim Hatiboğlu, “Çağdaşlaşma Dönemi Metodolojik Hadis Tenkidi ve Yöntemlerinin Mahiyeti”, *TDV Yayınları/324*, 192; Bilgin, *Son Dönem Hadis Çalışmaları...*, 9.

⁷⁴ Ahmed Naim, *Tecrid-i Sârih Tercemesi*, 278-279.

⁷⁵ Mehmet Görmez, “Musa Carullah’ın Sünnet Anlayışı”, Musa Carullah Bigiyef, I. Uluslararası Musa Carullah Bigiyef Sempozyumu, Ankara *TDV Yayınları /321*, (Ankara -2002):99; Yavuz Köktaş, *Hadis Usûlü Yazıları*, (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2010), 101.

Kur'an'a, İslâm'ın ruhuna, Hz. Peygamber'in hayat tarzına, sahîh hadislere, tabiat kanunlarına, fıtrata, ictimâî kanunlara, tarihî bilgilere aykırı olmaması gerektiğini söylemiştir. Yörükân, hadislerin değerlendirilmesi hususunda Hz. Peygamber'in risâlet, imâmet, iftâ ve kazâ vasıflarının da dikkate alınmasına vurgu yapmıştır.⁷⁶

Günümüz araştırmacılarından M. Hayri Kırbasoğlu bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Şâfiî-Hadis Ehli çizgisinde gelişmiş olan Klasik Hadis Usulünün dar kalıplarını aşıp; hangi mezhep ve eğilimin ürünü olduğuna bakmaksızın, hadislerin sübutu konusundaki her türlü yaklaşıma açık olmak gerekir. Bir başka ifadeyle bu, bütün İslam geleneğini bir bütün olarak kucaklamak demektir. Bununla da yetinmeyip konuyla ilgili çağdaş yaklaşım ve birikimden de yararlanma cihetine mutlaka gidilmelidir. Epistemolojik olarak hadislerin sahih olmasının, onların Hz. Peygamber'e aidiyetinin “kesin” değil “muhtemel” olduğunu, yani zann-ı galib ifade ettiğini benimseyen cumhur ulemanın, özellikle de Re'y ehlinin yaklaşımı benimsenmelidir.”⁷⁷ “Elbette sadece bununla da yetinilmemeli, geleneğimizde bir hadisin sıhhatini hem isnad hem de metin açısından ele alan başka yaklaşımlar araştırılarak ortaya çıkarıldıktan sonra, bizim bunlara ne gibi ilavelerde bulunabileceğimiz üzerinde de düşünülmelidir.”⁷⁸ Ahmet Keleş ise bu konuda şöyle der: “Ehl-i Hadisin beş şartı isnad içindir. Ehl-i Re'y ise hadisin sıhhati için isnadın yanında bir de metnin de Kur'an'a, sünnete, sahih hadislere, akla, dil kurallarına, tarihi gerçeklere uygun olmasını ister. Böylece on bir şartı taşıyan hadis sahih kabul edilir. Bu durumda sahih hadis için kapsayıcı olan Ehl-i Rey'in tanımıdır. Çünkü onlar Ehl-i Hadisin isnadla ilgili şartlarını da kapsayan bir tanım yapmaktadırlar. Tanımlardaki bu farklılık doğal olarak sonuçlara da yansiyacaktır ve Ehl-i Hadis'in “sahih” dediğiyle Ehl-i Reyin “sahih” dedikleri aynı olmayacaktır.”⁷⁹ Mücteba Uğur hadisleri değerlendirme ölçülerini şöyle açıklar: “Sahih denilen bazı hadisler vardır ki sağlam bir senetle uydurulmuştur, aslı yoktur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tebliğinde tenakuz olamayacağına göre İslam esaslarına, İslâm'ın dünya görüşüne aykırı düşen hadislere her ne kadar sahih de dense şüpheli bir gözle bakılmalıdır. Hz. Peygamber'e ait bir hadis Kur'an-ı

⁷⁶ Bilgin, *Son Dönem Hadis Çalışmaları ...*, 20.

⁷⁷ M. Hayri Kırbasoğlu, “Hadislerin Sübutu Meselesi”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, (Ekim-2004): 157-158.

⁷⁸ M. Hayri Kırbasoğlu, “İslami Araştırmalar”, *Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı Yayınları*, cilt 10, 96-98.

⁷⁹ Ahmet Keleş, *Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 106.

Kerim'e, İslam'ın genel esaslarına, akıl prensiplerine, müsbet ilimlerin var-
dığı sonuçlara, ilmi gerçeklere uygundur. Hadislerin değerlendirilmesinde
genel esaslar olarak bu ölçülerden de yararlanılabilir. Hadis olmayan riva-
yetlerde bu ölçülerden eser yoktur.”⁸⁰ Nevzat Tartı da öncelikle hadisi nak-
leden râvilerin ve senedin incelenmesi yeterli olmayacağını ifade etmiştir.
Çünkü sahih senedle rivayet edilmiş hadis metninin uydurulmuş olabilece-
ği ihtimal dâhilindedir. Bundan dolayı, hadislerin sıhhat tespiti için metin
tenkidi yapılması gerektiğini vurgulamıştır.⁸¹

Klasik tanımın en önemli eksiklerinden bir diğeri de Hz. Peygamber'in
konumunun ve misyonunun tanımda yer almamış olmasıdır. Gelenekte
Hz. Peygamber'in konumu ve misyonu tartışılmış, bu tartışmalar Ehl-i Ha-
dis ve Ehl-i Rey ekolleri aracılığıyla rivayetlerin kabul ve reddine de yansı-
mış; delil olmasına rağmen hadislerin genel değerlendirilmesine, kitaplar
ve bab başlıkları altında tasnif edilmesine ve sahih hadis tanımına yansıma-
mıştır. Rivayetlerin kabulünde sadece klasik anlamda anlaşıldığı gibi yal-
nız râvi ve senedle ilgili sıhhat şartlarıyla yetinilmeyip aynı zamanda Hz.
Peygamber'in dinde otoritesinin algılanması, peygamber tasavvuru göz
önüne alınmalıdır.

Bütün bunlardan sonra, rivayetlerin hem isnad hem de metin açısından
tenkide tabi tutulmasının bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Râvinin
adil, güvenilir ve emin olması, yanılma, unutma, karıştırma ve tevehhüm
halinin kendisinde bulunmayacağı anlamına gelmez. Metni tenkid etmek
râvilere güvenmemek şeklinde anlaşılmalıdır. Hadis dinin ikinci temel
kaynağı olduğundan eser ve müellif karizmasına bakmadan, mezhep taas-
subu ve herhangi bir ön yargı olmadan bütün ahad hadislerin tenkide tabi
tutulması gerekir.

3. YENİ BİR SAHİH HADİS TANIMI ÖNERİSİ

Buraya kadar verilen bilgilerden hareketle yeni bir sahih hadis tanımı
yapmanın gerekli olduğu söylenebilir. Sahih hadisin tanımı konusundaki
problemleri gidermek için klasik yöntemler kullanılmakla birlikte, dini li-
teratür konusunda ön yargılı olmayan her türlü ilmi yaklaşımdan istifade
edilmelidir. Ancak şu ifade edilmelidir ki muhaddislerce hadis usûlü kav-

⁸⁰ Mücteba Uğur, “İll. Hadisleri Değerlendirme Ölçüleri”, *Diyanet İlmî Dergisi*, 15, (Ankara: 1976), 94-95.

⁸¹ Nevzat Tartı, “Bilim-Hadis İlişikisine Dayalı Bir Metin Tenkidi Tartışması”, *Ekev Akademi Dergisi* Sayı: 15, (2003):96.

ramlarında mutabakat sağlanmamış olduğundan objektif bir tanım mümkün olmamaktadır. Sorun hem hadisin rivayete dönüşmesinden hem de rivayete dönüşmenin doğurduğu problemleri giderecek ortak bir usul geliştirememekten kaynaklanıyor. Nitekim makalede önerilen ve önerilecek kavramların tartışmadan azade olmadığı aşikârdır. Dolayısıyla hadis usulünde kavramsal bütünlük sağlanmadıkça karşı karşıya olduğumuz sahih hadis sorunu çözümsüz kalmaya devam edecektir. Bunun için de makale, tüm bu kavramları tek tek ele alamayacağı için bütün yönleriyle sağlıklı bir tanım önerisinde de bulunamayacaktır. Bütün bu zorlukların farkında olarak geleneğin büyük çabasını ve konuyla ilgili çözüm önerilerini dikkate alan, tevarüs ettiğimiz ilmi geleneğin verilerini ve araştırma sonuçlarını kapsayan bir tanım önerisi yapılabilir. Bu öneri, altı çizilen usûl sorunları giderilip daha sağlıklı bir tanım yapılması durumunda geçerliliğini yitirecek belki o zaman daha kuşatıcı bir tanım yapılma imkânı hâsıl olacaktır.

İfade edilen sorunlar göz önünde bulundurularak yeni sahih hadis tanımının kriterleri iki başlık altında verebilecektir. Birinci başlıkta Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey'in kriterleri ortak olarak maddeler halinde verilecek; ikinci başlık altında da önceki kriterlere ek olarak tespit edilen kriterler maddeler halinde verilecektir.

3. 1. Klasik Sahih Hadis Tanımının İlkeleri

1. Hadisi nakleden râvilerin adalet ve zabt sahibi râvilerden oluşması,
2. Hadisin senedinin muttasıl olması yani senedde herhangi bir kopukluğun bulunmaması,
3. Hadisin şâz ve illetli olmaması,
4. Metnin Kur'an'a ve maruf (meşhur ve mütevatir) sünnete aykırı olmaması,
5. Metnin İslam'ın genel esaslarına aykırı olmaması,
6. Dil kurallarına aykırı olmaması,
7. Metnin akıl, icma', umumü'l-belvâ ve tarihi verilere uygun olması,

3.2.Yeni İlkeler

Buraya kadar verilen kriterlere ek olarak çağımızın şartları, ilim ve teknoloji imkânları çerçevesinde, Hz. Peygamber'in konumu ve misyonunun merkeze alındığı kriterlerin de tanıma eklenmesi gerekmektedir. Bu yeni kriterler şöyle sıralanabilir:

1. Metnin Hz. Peygamber'in misyonu ve konumuna uygun olması (Sa-

hih Peygamber tasavvuru): Sahih bir peygamber tasavvurunun önceki tanımlarda yer almamış olması birçok probleme sebep olmuştur. Gelenekteki hadis ve sünnet algısına ilişkin rivayetleri topladığımızda bu rivayetlerden tek bir kişiliğe ait bütüncül bir resim/fotoğraf çıkmamaktadır. Rivayetlerdeki farklılıklar ve özellikle çelişkiler beraberinde farklı peygamber tasavvurlarının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum rivayetlerin sıhhatinde dikkate alınması gereken önemli bir noktadır. Konuyla ilgili çelişkili rivayetlerin her biri farklı bir şey söylemektedir. Dolayısıyla tanımda Peygamber tasavvurunun da yer alması gerekiyor. Sahih bir Peygamber tasavvuru tespit edildiğinde başta mucizeler ve gelecekte haber verme konuları olmak üzere birçok konudaki rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetleri sorunları çözülebilecektir. Bütün Peygamberler insanlara yaptıkları tavsiyelere öncelikle kendileri uymuş, özleriyle sözleri ve davranışları birbirine uyum içerisinde olmuştur. Rivayetlerin de Hz. Peygamber'in konumuna ve misyonuna uygun olması gerekir. Bu kriter hadislerin sıhhat durumunun tespitinde değerlendirilebilir. Bu konuda şu örnek verilebilir: *Hz. Süleyman'ın çocuğunu ölümden kaçırmaması* ile ilgili rivayet için İbnü'l-Cevzi bu mantıkla "uydurma"dır demiştir. O herkesin her nerede olursa olsun öleceği, ecel gelinde ölümün ne öne ne de geriye alınamayacağı gerçeğini daha çok Peygamberlerin bilmesinden hareketle Hz. Süleyman'ın, çocuğunu ölümden kurtarması için kaçırmamasıyla ilgili rivayeti doğru bulmamıştır.⁸²

2. Rivayetlerin tashihinde teknolojik imkânların kullanılması: Günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmeler tarihte görülmemiş bir hızla meydana gelmektedir. Sahih hadis problemlerinin giderilmesi için bu imkânlardan istifade etmek bir zorunluluktur. Bilgisayar teknolojisi, arkeoloji, astronomi, coğrafya, tıp ve kimya gibi bilimlerin alanlarına giren rivayetlerin sıhhat tespiti bu ilimlerin yardımıyla ve laboratuvar tetkikleriyle ortaya çıkarılabilir.

3. Önerilen tanımın insanlığın ulaştığı olduğu bilimsel verilere ve değerlere uygun olması ancak çağdaş bilimsel yaklaşımlardan yararlanmayla sağlanabilir. Bugün bazı ilimlerin bizlere sağladığı verilerle hadisleri daha sağlıklı değerlendirme imkânına sahibiz. Bu meyanda sosyolojiden sosyal psikolojiye, folklordan filolojiye, demografiye, jeoloji, antropoloji, etnografyaya, meteorolojiye ve astronomiye varıncaya kadar bir dizi ilimlerden yararlanılabilir.

⁸² İbnü'l-Cevzi, *Mevzûât*, 1/217; Krş. Yıldırım, *İbnü'l-Cevzi'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış*, 87.

4. Hadisle ortak yönleri olan tarih ilminin gelişmelerinden ve verilerinden yararlanılmalıdır.

5. Modern ve postmodern toplumları anlamada kullanılan sosyal bilimlerin yöntemlerinden istifade edilmesi: Çağdaş sosyal bilimde metin yorumu, yani hermenötik yöntemlerden, rivayetlerin metin tenkidinde ve tahlilinde yararlanılması daha sıhhatli çıkarımlar yapılmasına olanak sağlayacaktır.

Bütün bu kriterler dikkate alınarak şöyle bir yeni tanım yapılabilir: Sahih hadis, adalet ve zabt sahibi râvilerin muttasıl olarak rivayet ettiği, şâz ve illetli olmayan, Kur'an'a ve maruf (meşhur ve mütevatir) sünnete, İslam'ın genel esaslarına, insanlığın ulaştığı bilimsel verilere, akıl, icma' ve umumü'l-belvâya, tarihi verilere, dil kurallarına ve Hz. Peygamber'in misyonu ve konumuna uygun olan hadistir.

SONUÇ

Günümüzde genel kabul gören sahih hadis tanımı İbnu's-Salâh tarafından yapılmış olan tanımdır. Bu egemen tanıma göre hadisin sahih olabilmesi için, râvinin adalet ve zabt sahibi olması, senedin muttasıl olması ve rivayetin şâz ve muallel olmaması gerekir. Bu tanım hadisin sıhhat problemini tamamıyla çözememiştir. Egemen sahih hadis tanımının şartlarında ihtilaf olduğu gibi kendi içindeki şartların yorumlanmasında da ihtilaf bulunmaktadır. Ayrıca bu tanım isnad merkezli olmuştur. İsnadın sahih olmasını hadisin sıhhati için yeterli gören muhaddislere göre metni Kur'an'a, meşhur sünnete veya akla arz etmek gereksizdir. Bunun sonucu olarak sika râvilerin yanılabilceği gerçeği göz ardı edilmiş ve dinin ikinci temel kaynağı olan hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyeti konusunda ciddi problemler meydana gelmiştir. Aslında birçok hadis usulü âliminin: "Bir hadis için 'sahih' denildiği zaman mutlak anlamda sahih olmadığı, bir hadis hakkında 'sahih değil'dir denildiği zaman da mutlak anlamda böyle olmayacağıdır." şeklinde açıklamada bulunmuş olmaları, hadisler hakkında verilmiş olan hükmün mutlak olmadığı ifade etmektedir. Yine birçok muhaddis klasik hadis usulü eserlerinde yapılmış olan sahih hadis tanımının yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla rivayetlerin hem isnad hem de metin açısından tenkide tabi tutulması gereklidir. Hadis dinin ikinci temel kaynağı olduğundan eser ve müellif karizmasına bakmadan, mezhep taassubu ve herhangi bir ön yargı olmadan problemleri hadislerin isnad ve metin yönünden tenkide tabi tutulması gerekir. Bunun için de hadisin iki yönü olan

isnad ve metin değerlendirilmesini sağlayan yeni bir tanıma ihtiyaç hâsıl olmuştur. Biz de hem isnadı hem de metni kapsayacak yeni bir sahih hadis tanımını önerdik. Buna göre yeni tanımımız şöyledir: “Sahih hadis, adalet ve zabt sahibi râvilerin muttasıl olarak rivayet ettiği, şâz ve illetli olmayan, Kur’an’a ve maruf (meşhur ve mütevatir) sünnete, İslâm’ın genel esaslarına, insanlığın ulaştığı olduğu bilimsel verilere, akıl, icma’ ve umumü’l-belvâya, tarihi verilere, dil kurallarına ve Hz. Peygamber’in misyonu ve konumuna uygun olan hadistir.”

KAYNAKÇA

- Abdülcebbar, Sâid – Ürkmez, Ahmet. “Metin Tenkidinde Temel Kriterler”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/ (2012), 215-220.
- Akgün, Hüseyin. “İbnu’l-Kattan’ın Hadis Anlayışı”. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004.
- Alâî, Ebû Saîd b. Halil. *Câmiu’t-tahsîl fî ahkâmî’l-merâsîl*. ed. Hamdi Abdülmeccid es-Selefî. Beyrût: Âlemu’l-kutub, 1986.
- Anis, Ahmad. “Mevdûdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/432-437. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Avvame, Muhammed - Kırbaçoğlu. M. Hayri. *İmamların Fıkhi İhtilaflarında Hadislerin Rolü*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011.
- Aydınlı, Abdullah. “Muan’an”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/326. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Babanzade, Ahmed Naim. *Sahih-i Buhârî muhtasarı tecrid-i sahih tercemesi ve şerhi*. Ankara: DİB Yayınları, 1982.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Kifâye fî ilmi’r-rivâye*. ed. Ebû Abdullah es-Sûrkî - İbrâhîmHamdî el-Medenî. Medine: Mektebetü’l-İlmiyye, ts.
- Bağdâdî, Ebû Hüseyin el-Bâsri. *el-Mu’temed*. ed. Halil el-Maysi. Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1403.
- Batalyevsî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed. *el-İnsâf fî tenbîhialâ’-meânîve’l-esbâb*. ed. Muhammed Rıdvâned-Daye. Beyrut: Dâru’l-Fikir, 1403.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu’l-Buhârî*. ed. thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır. Beyrût: Dâru Tûku’n-Necât, 1422.
- Cesâs, Ahmed b. Ali b. Ebû Bekir er-Râzî. *el-Fusûl ve’l-usûl*. Kuveyt: Vezâretu Evkâf, 1994.

- Cürcânî, eş-Şerîf. *et-Tarîfât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Dihlevî, Abdulhakk b. Seyf. Mukaddimetu fî Usûli'l-Hadîs. ed. Thk. Süleymân en-Nedvî. Lübnân: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, ts.
- Dumeynî, Müsfir Gurmullah. *Mekâyîsü nakdi mütûni's-sünne*. Riyad, 1947.
- Düzenli, Muhittin. *Hadislerde gizli kusurlar: illet ve şâz*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî. *Risâletu-Ebî Dâvud ilâ ehl-i Mekke fî vasfî sünenih*. ed. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut, 1394.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî. *Sünen*. ed. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriy, ts.
- Erul, Bünyamin. "Hadislerin Anlaşılması Meselesi". *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler), 02-06 Ekim 2002*. 95-114. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Gazali, Muhammed. *Nebevi Sünnet*. çev. Ali Özek. İstanbul: Ekin Yayınları, 2016.
- Görmez, Mehmet. "Musa Carullah'ın Sünnet Anlayışı". *I. Uluslararası Musa Carullah Bigiyef Sempozyumu, 6-7 Kasım 1999*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî. *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*. ed. Muazzam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1977.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Çağdaşlaşma Dönemi Metodolojik Hadis Tenkidi Yöntemlerinin Mahiyeti". *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu 2001*. 189-212. Ankara, 2003.
- Hatiboğlu, İbrahim. *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları: Hint Alt Kıtası, Mısır ve Türkiye'de Hadis Tartışmaları*. İstanbul: Hadisevi, 2004.
- Hattâbî, Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî. *Me'âlimu's-sünen*. Halep: Matbaâtu'l-İlmiye, 1932.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdilberr en-Nemerî el-Kurtubî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânive'l-esânîd*. ed. Mustafâ b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî-Said Ahmed Arab. Mağrib, 1976.
- İbn Aşur, Muhammed Tahir. *İslam hukuk felsefesi = Makasiduş-şeriatil-İslamiyye : Gaye Problemi*. çev. Vecdi Akyüz- Mehmet Erdoğan. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2006.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî - thk. İsmâ es-Sebâbetî

- ve Ammâd Seyid, (ed.). Nuhbetu'l-Fiker fi Mustalahi'l-Ehli'l-Eser. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1997.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *en-Nuket alâ kitâbi İbnu's-Salâh*. ed. Rabi' b. Hâdi Ümeyr'l-Madhali. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1984.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîh, (el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân, İbn Balaban tertibi)*. ed. Şuayb Arnavût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebu Bekir. *el-Frûsiyye*. Arabistan: Dâru'l-Endülüs, 1993.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Feda İsmail b. Ömer b. Kesir el-Karşi el-Basried-Dimeşki. *İhtisarü ulûmil hadîs*. ed. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Muammed Fuâd Abdülbâkî. Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, ts.
- İbnu'l- Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman. *el-Mevzûât*. ed. Abdurrahmân Muhammed Osmân. Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1966.
- İbnu's-Salâh, Osmân b. Abdurrahmân. Mukaddimetü İbnu's-Salâh. ed. Nureddin İtir. Suriye: Dâru'l-Fikir, 1986.
- İbnu's-Salâh, Osmân b. Abdurrahmân. *Mukaddimetü İbnu's-Salâh*. ed. Nureddin İtir. Suriye: Dâru'l-Fikir, 1986.
- Kâfiyecî, Muhammed b. Süleymân b. Sa'd b. Mes'ûd er-Rûmî el-Hanefî Muhyiddîn Ebû Abdillâh el-Kâfiyecî. *el-Muhtasar fî ilmi'l-eser*. ed. Ali Zevîn. Riyad: Mektebetür-Rüşd, 1407.
- Karahan, Abdullah. *Hadis Ravilerinin Güvenilirliği : (Tespiti, İmkani, Hadisin Sihatine Etkisi)*. Bursa: Sır Yayıncılık, 2005.
- Kâsımî, Muhammed Cemâlüddin ed-Dimeskî. *Kavâidü't-tahdîs min funûn-i mustalahi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Keleş, Ahmet. "...Savaşmakla Emrolundum." Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (ts.), 33-60.
- Keleş, Ahmet. *Hadis Tarihi ve Usulü Dersleri*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2017.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *Alternatif hadis metodolojisi*. Ankara: Kitabiyat, 2002.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *İslam düşüncesinde hadis metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu, 1999.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. "Hadislerin Sübûtu Meselesi". *Güncel Dinî Meseleler*

- Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler), 02-06 Ekim 2002.* 151-158. Ankara: DİB Yayınları, 2004.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. "İmam Şâfi'nin 'Risâle'sinin Hadis İlmindeki Etkileri". *İslami Araştırmalar* 10/1-2-3 (1997), 87-99.
- Koçinkağ, Mansur. "İlk Dönemde Sünnet ve Haber-i Vâhidle İlgili Tartışmalar". Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Köktaş, Yavuz. *Hadis Usûlü Yazıları*. İstanbul: Ensar Yayınevi, 2010.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay. *er-Raf' ve't-Tekmil fi'l-Cerhi ve't-Tadil*. çev. Abdulfettah Ebû Ğudde. Halep: Mektebetü'l-Matbuatu'l-İslami, 1407.
- Makdisî, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdilvahid. *Muhtasar*. ed. Salâhaddin Makbul Ahmed. Kuveyt: Mektebetü'l-Sahvetü'l-İslamiye, 1403.
- Muhittin Düzenli. "Rivayetlerin Sıhhatinin Tespitinde İlet ve Şâz Olgusunun Fonksiyonu". Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2008.
- Mübârekfûrî, Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim. *Tuhfetu'l-ahvezibi-şerhi Câmiî't-Tirmîzî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuseyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî. *et-Takrîbve't-teysîr lî marîfeti süneni'l-beşîri'n-nezîr fî usûlü'l-hadis*. ed. Muhammed Osman el-Haş. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1985.
- Özafşar, Mehmet Emin. *Hadisi Yeniden Düşünmek*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. bsk.
- Polat, Salâhattin. "Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değerleri". Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1981.
- Polat, Salahattin. "Mürsel" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 29/432-437. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Rahman, Fazlur. *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*. çev. Salih Akdemir. 5. Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Recep Bilgin. "Son Dönem Hadis Çalışmaları ve Talat Koçyiğit (1927-2011)' in Hadisçiliği". Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Şehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman. Fethu'l-muğîs bi şer-

- hi elfiyeti'l-hadîsli'l-Irakî. ed. Ali Hüseyin Ali. Mısır: Mektebetü'l-Sünne, 2003.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman. *Fethu'l-muğîs bi şerhi elfiyeti'l-hadîsli'l-Irakî*. ed. Ali Hüseyin Ali. Mısır: Mektebetü'l-Sünne, 2003.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir. *Elfiyetu's-Suyûtî fi ilmi'l-hadîs*. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiye, ts.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir. *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n Nevevî*. Riyad: Dâru't-Taybe, ts.
- Şimşek Öztürk, Betül. "İbn Hacer el-Askalânî'nin (V. 852/1449) Hadis Usûlcülüğü". Selçuk Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. ed. thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Silefi. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiye, ts.
- Tartı, Nevzat. "Bilim-Hadis İlişkisine Dayalı Bir Metin Tenkidi Tartışması". *Ekev Akademi Dergisi* 7/15 (2003), 95-104.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. Sünen-i Tirmizî. thk. Ahmed Fuad Şâkir (I-II)- Muhammed Fuâd Abdulbâkî (III)-İbrahim Atvah. (IV-V). Mısır: Şirketü mektebetu ve matbaatu'l-albâbî, 1975.
- Uğur, Mücteba. "Hadislerin Değerlendirilmesi". *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Reislîği Yıllığı]* 15/2 (1976), 94-99.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik hadis terimleri sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanife'nin hadis anlayışı ve Hanefî Mezhebi'nin hadis metodu*. Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- Ünal, Yavuz. *Hadisleri tespitte yöntem sorunu: (akla uygunluk-akla aykırılık)*. Samsun: Etüt Yayınları, 1999.